

HENRİ BERGSON'DAN

SÜRE ÜZERİNE ⁽¹⁾

Kanımcı, görüşlerimin her özeti, öğretimin merkezi saydığım noktada yani *sürenin sezgisinde* hemen yer almazsa ve durmadan bu noktaya dönmezse, bu durum görüşlerimi bütününde bozacak ve onların bir sürü itiraza hedef olmalarına yol açacaktır. “Karşılıklı nüfuz etme”nin çokluğunun bir tasarımı ki sayısal çokluktan oldukça farklıdır, – ayrışık (heterojen), niteliksel, yaratıcı bir sürenin tasarımıdır bu – kendisinden hareket ettiğim ve kendisine ara vermeksizin sık sık döndüğüm noktadır. Süre, tasarımı ve kavranması için, zihinden çok büyük bir çaba göstermesini, birçok çerçevenin kırılmasını, düşünmenin yeni bir yöntemi gibi bir şeyi ister, (çünkü aracısız olan, çok kolay algılanıp kavranabilen varlıktan uzaktır); fakat bu tasarıma bir kere varıldı mı ve kendi basit biçimi altında ele geçirildi mi sürenin tasarımına (ki kavramlarla elde edilen bir tasarımla karıştırmamak gerekir), gerçeklik üzerindeki görüş noktasına yer değiştirmek zorunluluğu duyulur: ve görülür ki en büyük güçlükler filozofların zamanı ve uzayı hep aynı çizgi üstüne koymalarından doğmuşlardır: böylece bu güçlüklerin büyük bir kısmı azaltılırlar ya da ortadan kaldırılırlar.

⁽¹⁾ Henri Bergson, Lettre à Hoffding, 1916, Paris.

SÜRE ⁽²⁾

Varoluşundan en emin olduğumuz ve varlığını en iyi bildiğimiz, tartışmasız kendimizinkidir; çünkü diğer bütün nesnelere hakkındaki kavramlarımızın dışardan ve yüzeysel oldukları yargısına varılabilir; ama kendimizi içten ve derinliğine kavırıyoruz. Öyleyse neler saptıyoruz? Bu ayrıcalıklı durumda varolmak sözcüğünün kesin ve tam anlamı nedir? Burada iki kelimeyle daha sonraki bir çalışmanın sonuçlarını anımsayalım.

Önce, bir durumdan ötekine geçtiğimi saptıyorum. Isınıyorum ya da üşüyorum, neşeliyim ya da kederli, çalışıyorum ya da hiç bir şey yapmıyorum, beni çevreleyen şeye bakıyorum ya da başka bir şey düşünüyorum. Duyular, duygular, istekler, tasarımlar; işte varlığımın aralarında paylaşıldığı değişimler ve sıra sıra boyandığı renkler, imdi hiç durmadan değişiyorum. Ama bunu söylemek de yetmez. Değişme başlangıçta sanıldığından da daha köklüdür.

Durumlarımın her birinden birer blok oluşturuyorlarmış gibi söz ediyorum. Değiştiğimi söylüyorum, ama bu değişme bana bir durumdan onu izleyen duruma geçişteki kalan bir şeymiş gibi geliyor: her durumu ayrıca ele aldığım, bunların her zaman kendini ortaya koyarken öylece kaldıklarına inanmak istiyorum. Oysa küçük bir dikkatli çaba, bana her an değişmeyen hiç bir duygulanmanın, hiç bir tasarımın, hiç bir isteğin olmadığını gösteriyor; eğer bir ruh durumu değişmesini ve çeşitlenmesini durdurursa, onun süresi de akışını durduracaktır. Hareket etmeyen dışsal bir objenin gözle algılanmasını, iç durumların en dingin olanını alalım. Bu obje istediği kadar aynı kalsın, ben de ona istediğim kadar aynı köşeden, aynı açı altında, aynı günde bakayım: sahip olduğum ilk görme algım daha sonrakinden az da olsa farklılık gösterir, çünkü bir anlık süre içinde o yaşlanmıştır. Belleğim de geçmişten bir şeyleri şimdiki ana itip getirmiştir. Ruh durumum zaman yolu üzerinde ilerlerken, toplayıp devşirdiği süre ile devamlı bir biçimde şişer ve büyür; deyim yerindeyse kendisinden bir kartopu yapar. Değişmeyen dışsal bir objeyi, basit bir görme algısını karşılamayan, bunlara tekabül etmeyen, daha derin olarak içsel olan durumlar, duyular, arzular v.s.de bu değişme durumları daha fazladır. Ama bu kesintisiz

değişmeye dikkat etmemek uygun gelmektedir, ve biz bedene yeni bir davranış ve tavır alış biçimi kazandıracak derecede büyük olduğu ölçüde, dikkati yeni bir yöne çektiği ölçüde ona işaret edip, onun varlığını kabul ediyoruz. Bu kesin ve tam olan anda da şimdiki durumun değiştiğini görüyoruz. Oysa hakikat, kesintisiz ve durmaksızın değişmenin olduğudur, ve şimdiki durumun kendisi de zaten değişmeden başka bir şey değildir.

(.....)

İçimizdeki süre bir anın yerine geçen diğer bir an değildir: eğer böyle olsaydı, şimdiki zamandan başka bir an, geçmişin güncel (aktüel) olan içinde uzanıp gelmesi, evrim, somut süre asla olamazdı. Süre ilerledikçe şişip büyüyen, geleceği kemiren geçmişin devamlı bir gelişmesidir- Geçmiş durmaksızın büyüdükçe kendisini de sınırsız bir biçimde korur, saklı tutar. Bellek, kanıtlamaya çalıştığım gibi, bir çekmecenin içinde anıları sınıflandıran ya da bir listeye onları geçiren bir yeti değildir. Ne liste, ne çekmece, hatta ne de bir yeti vardır burada; çünkü bir yeti aralıklarla, kesintilerle çalışır, istediği ve yapabildiği zaman işler; oysa geçmişin geçmiş üzerine yığılması hiç durmadan, aralıksız olur. Gerçekte, geçmiş kendi kendisini otomatik olarak muhafaza eder, saklı tutar. Kuşkusuz bütünüyle de bizi her an izler: ilk çocukluğumuzdan bu yana duyup, düşünüp, istediğimiz şeylerin hepsi, şimdiki zamana katılmak için uzanmış fakat kendisini dışarda bırakmak isteyen bilincin kapısını zorlayan o geçmiştir.(.....)

Kuşkusuz geçmişimizin küçük bir kısmıyla düşünüyoruz; ama ruhumuzun özgün (orijinal) kıvrımlarını da içinde taşıyan tüm geçmişimizle arzuluyor, istiyor ve eyliyoruz. İmdi geçmişimiz kendi itiş gücü ve eğilim biçimiyle bize tam olarak kendisini gösteriyor, ve bunun yalnız zayıf bir kısmı tasarım oluyor.

Geçmişin bu geriye kalışından, bir bilinç için aynı durumdan iki kez geçmenin olanaksızlığı sonucu çıkıyor. Durumlar (état) istediği kadar aynı olsunlar, üzerinde etkide buldukları artık aynı kişi değildir; çünkü durumlar o kişiyi kendi tarihinin yeni bir anında ele geçirmişlerdir. Kişiliğimiz üst üste yığılan deneylerle her an kurulduğu için durmaksızın değişir. Değişirken de, yüzeyde kendisiyle özdeş olsa da, derinliğinde tekrarlanmasına engel olur. Bu yüzden süremiz tersine çevrilemez, yani yeniden yaşanamaz. ⁽³⁾

(.....)Biz yalnızca bilincimizin “varolmak” sözcüğüne ne gibi tam ve kesin bir anlam verdiğini arıyoruz, ve görüyoruz ki, bilinçli bir varlık için, varolmak değişmeyi içermekte, değişme olgunlaşmayı, olgunlaşma da kendi kendini sınırsız olarak yaratmayı içermektedir. Acaba bu genel olarak varoluş için de söylenebilir mi? ⁽⁴⁾

⁽²⁾ Henri Bergson, L'Evolution Créatrice, OEUVRES, P.U.F., 1963, s: 495-496.

⁽³⁾ a.g.y., s: 498 -499.

⁽⁴⁾ a.g.y., s: 500.

YAŞAM ATILIMI (élan vital) ⁽⁵⁾

Uzunca bir aranma-dolanmadan sonra, hareket ettiğimiz düşünceye, yaşamın ilk ve ana bir atılım (élan originel) olduğu düşüncesine, bir tohumlar kuşağından onu izleyen tohumlar kuşağına, bunlar arasında bağlaç görevini yapan gelişmiş organizmaların aracılığıyla yeniden dönmüş bulunuyoruz. Evrimin yolları üzerinde kendini koruyan ve bu yollar arasında paylaşılan bu atılım, çeşitlenmelerin, en azından düzenli gelişmeleri olan, toplanan ve yeni türler yaratan değişmelerin derin ve temel nedenidir. Genellikle ortak bir kökten hareketle farklı yollar izlemeye başlayan türler, kendi evrimlerindeki ilerlemeleri ölçüsünde farklılıklarını ve ayrılıklarını arttırmaları. Oysa, ortak bir atılım varsayımı kabul edildiğinde, belirli ve sınırlı noktalar üzerinde bu farklı türler özdeş bir biçimde evrimleşebilirler ve hatta evrimleşmek zorundadırlar. Omurgalılarda ve yumuşakçalarda gözün oluşumu ile ilgili seçtiğimiz örnek üzerinde bunu kesin bir biçimde göstermek kalıyor bize. "Ana atılım" düşüncesi de böylece daha bir açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Özet olarak, sözünü ettiğimiz yaşam atılımı bir yaratma isteği ve gerekliliğinin içinde bulunur. Yalnız bu yaşamsal atılım salt olarak yaratamaz; çünkü karşısına madde çıkar, yani o kendisinin tersi olan bir hareketle karşılaşır. Ama kendisini de aynı zamanda zorunluluk olan bu madde yüzünden kavrar ve bulur; ve maddeye olabildiği kadar büyük bir ölçüde sınırsızlığı ve özgürlüğü sokmaya çalışır. Ama bunu nasıl başarır? ⁽⁶⁾

(.....)

BİLİMSEL YÖNTEM ÜZERİNE ⁽⁷⁾

Çağdaş bilimcilerin anladığı anlamda bilimsel yöntem üç yol içeriyor; gözlem, varsayım ve deneyim. Gözlem, bize açıklanmaları ve yasalara bağlanmaları söz konusu olan olguları sunar; yani problemi koyar. Zihin (L'esprit), gözlemin kendisine sağladığı olgular üzerinde çalışır; olguları birleştirmek, birini diğeriyle bağlamak, onları bir kelime ile açıklamak için akla uygun pek çok varsayım hayal eder. Bu varsayımlar arasında diğerlerinin yerini almaya hak kazanan hangisidir acaba? Bunu bilmek için, varsayımların her birini ayrı ayrı ele alır, onları doğru imiş gibi kabul eder ve onlardan sonuçlar çıkarırız; en sonra da deneyim yaparak onların doğru olup olmadığını denetleriz. Eğer deney öngörülerimizi haklı çıkarırsa, varsayım da doğrudur; aksi halde bir sonraki varsayıma geçmek gereği doğar ve bu böylece sürüp gider, öyle ki, her bilimsel açıklama sonunda deneyin doğruladığı bir varsayımı belirleyip tanımlayabilsin, işte o zaman bilim adamı iki büyük doğruluğa yönelmek zorunda kalmaktadır: zihnin çalışmasının bir sonucu olmayan ve sonunda bir varsayıma indirgenemeyen bilimsel bir açıklama yoktur; ama aynı zamanda deneyimin doğrulamadığı, ama bilimsel bir açıklama olarak kabul edilebilen ve görüldüğü gibi basit olan bir varsayım da yoktur.

Çev.: Nejat BOZKURT

⁽⁵⁾ a.g.y., s: 569-570.

⁽⁶⁾ a.g.y., s: 708.

⁽⁷⁾ Extraits de Lucrèce, DeLagrave, Paris, 1884

KAYNAK:

Çağdaş Felsefe Akımları, Prof. Bedia AKARSU, MEB Basımevi, İst., 1979 (s.:213-219)